

Սույն գիրքը թվայնացվել է Գրքասեր ՀԿ-ում հայերենով գրականության պահպանման, հանրայնացման և ժամանակակից թվային միջավայրում հասանելի դարձնելու նպատակով:

Կազմակերպության նախաձեռնությունը միտված է հայերեն գրքերի և տեքստերի տարածմանը, ընթերցանության խթանմանը և մշակութային ոչ նյութական ժառանգության պահպանությանը՝ ապահովելով դրանց հասանելիությունը հնարավորինս լայն շրջանակների համար:

Մենք հավատում ենք, որ թվայնացումը ոչ միայն պահպանման միջոց է, այլև գիտելիքի, գրականության և մշակույթի շարունակական փոխանցման կարևոր ուղի:

Գրքասեր ՀԿ-ն գրքերը ծայնագրում և թվայնացնում է բացառապես Ձեր նվիրատվությունների շնորհիվ: Կազմակերպությանը կարող եք օժանդակել հետևյալ հղումով՝

<https://grqaser.org/hy/donate>

Ստուգված

Հայ գրականություն, Արձակ, Պատմվածք
13+

Դերենիկ Դեմիրճյան Գիրք ծաղկանց

Մաշի ձեռն, դառնա ի հող,
Գիրս մա հիշատկող:
(Միջնադարյան)

Ծաղիկները կրակներ են, պտուղները՝ ազնիվ քարեր,— նա այդպես էր տեսնում,— իսկ թռչուններն ու գազանները զգեստավորված խեղկատակներ, խաղում են առակներ թագավորների, իշխանների, գյուղացիների կյանքից, այն, որ պատմել է իր տատիկը: Նրա համար քարափները խռոված նայում են, իսկ լեռներն ալիքներ են փոթորկված Վանա ծովի:

— Տեսե՛ք,— մին էլ ասում էր նա,— պատանին առյուծին նստած գնում է:

— Ո՞ւր է... Ո՞ւր է... Հետաքրքիր վրա էին վազում խաղընկերները:

Ցույց էր տալիս Չվարթը դաշտի քարակույտերը և ծիծաղելով վազում էր, գնում փողոցն ի վար:

Նայում էին և ոչինչ չէին տեսնում դաշտի քարակույտերում: Եվ հետևիցն էին ընկնում, որ ծեծեն Չվարթին՝ խաբելու համար: Բայց նրան հասնում էին բլրի վրա մի ծաղկի գլխի կռացած: Ու մինչ պատրաստվում էին խփել նրան, նա թավիշե ծաղիկը ձեռքը վերցնելով ծիծաղում ու ցույց էր տալիս:

— Վարդապե՛տը, վարդապե՛տը, գլխին վեղար՝ կունծիկ-մունծիկ գնում է վանք:

Ու կոմիկ շարժումներով տիկնիկի խաղ էր սարքում, տմբտմբացնում ծաղկի գլուխը, փայլեցնում ձեռքի վրա: Երեխաները ծեծը մոռացած ծիծաղում էին և հետո էլ զարմանքով նայում նրան:

— Ի՞նչ տեսակ տղա է...

Պատահում էր՝ նստում էին քարափին: Արդեն Չվարթը պատմում էր.

— Գնացել էի ձորը, գետի ափը: Փրփուրների միջին մի աղջիկ ինձ փսփսաց. «Արի՛, Չվարթ, արի, արի՛»: Գնացի, ինձ տարավ հեռու, գետի տակը: Պալատներ կային, նախշուն քարերով, մարգարիտներով...

— Սուտ ես խոսում,— գոչում էր ընկերներից մինը, բամփում գլխին և երեխաները կրկին հարձակվում էին վրան՝ խփելու, բայց Չվարթը փախչում էր տուն: Հետևից քար էին նետում:

Իսկ տանը ծնողներին ու հարևաններին արդեն պատմում էր, որ ձորի միջով ոսկե ուղտեր անցան, մեկ ուղտի վրա կապիկ էր նստած ակնեղեն աքաղաղը ձեռին, իսկ մյուսը՝ նառը հագել էր ոսկեթել շուրջառ, նրա մեջքին էլ վարդն էր նստել, որի դեմքը լուսին էր՝ շրջանակած վարդի կրակե թերթերով:

Անողներն ու հարևանները լսում են, իրար նայում նշանակալից և տխուր: Նրանցից մինը գլուխն օրորում է.

— Աստծո՛ւց գտնես փրկություն, զավակս:

Երեկոն մանիշակ ցանեց գյուղի դիմացի քարափների ու անդնդի այգիների վրա: Հետո, երբ Չվարթը քնած էր, հարևան պառավ Սանդուխտը դեմքը մոտեցրեց Չվարթի մորը.

— Շե՛ն տիկին, տղադ ցավագա՛ր է, չարոց է:

Իսկ հարևան ծերունի Գադիշոն, խստադեմ, սրբակյաց մի մարդ՝ մարգարեական անհակառակելի խոսքով կտրում է.

— Ընծայեցե՛ք սուրբ Նշանին:

Չվարթի մայրը տխրեց: Հայրը՝ մռայլվեց:

Ու հստակ այդ երեկոյին, մի հազարամյակ առաջ, երբ հարազատ ծղորդը մտերմաբար ծղրում էր պատի ճեղքում, Չվարթի ծնողները վճռեցին նրան տանել սուրբ Նշան վանքին ընծայելու:

Գարունը հեռում է Հայաստանի լեռնաշխարհում: Օրը ջինջ, աղբյուրը՝ կոհակում է խաղաղ: Չվարթենք, նրանց գյուղացիներն ուխտ են գնում լեռան մի վանք: Գնում են շարան շարքերով, սայլերի վրա, հետևակ: Նստել է սայլին Չվարթը և դիտում է գյուղացիների նոր զգեստները և նրանցից մեկը նրան թվում է վագրենի հագած: Ու ծիծաղում է վրան.

«Ո՞ւր կերթաս, Չելեբի, վագր ես դառել, Չելեբի»:

Ու զնգում է նրա ծիծաղը:

«Չելեբին» սառը նայում է Չվարթի հորը և գլուխն օրորում: Իսկ մայրն աչքերն է սրբում: Չվարթը սողաց դեպի լուծը, որ նստի սայլի գլխին, քեռի Մանուկի մոտ: Քեռի Մանուկը գրկեց Չվարթին և ճիպոտը տվեց ձեռը: Չվարթը սկսեց քշել եզներին: Հետո հանկարծ մատն ուղղեց եզան աչքի մեջ և ցույց տվեց քեռի Մանուկին:

— Քեռի՛, քեռի՛, տե՛ս:

— Ի՞նչ է, ձագուկ:

— Տե՛ս, եզան աչքի մեջ գիշեր է: Քեռի Մանուկը ծիծաղում է:

Սայլն ընկավ մի մարմանդ հովիտ ու սկսեց սուրալ: Քեռի Մանուկը երգեց.

Աստղի՛ի՛ի՛կ մը յերկնուց ի վա՛ա՛ա՛ր կու սիրե ձկնակն ի ծովո՛ւո՛ւն...

Ո՛ր, ո՛չ աստղիկն է ի վա՛ա՛ր գալու, ո՛ր, ո՛չ ձկնակն ի վե՛ե՛ր գնալու...

Լսում է Չվարթը, և նրա աչքերը գոհարների պես ցոլում են հետաքրքրությունից:

— Թեռի՛, աստղիկը ձկնակին շա՛տ կու սիրե:

— Շա՛ա՛տ,— ձգում է քեռի Մանուկն ու հառաչում:

— Թեռի՛, ապա իսկի չպիտի՞ իջնա աստղիկը ձկնակին քով:

— Չէ՛, ձագո՛ւկ, չէ՛,— հառաչում է քեռի Մանուկը:

— Հեռո՞ւ է երկինքը:

— Հեռո՛ւո՛ւ...

Չվարթը խորասուզվում է մտքերի ծովը, թե ինչո՞ւ ձկնակն ինքը չի գնում երկինք: Բայց այդ միջոցին նրա ուշքը գրավում է գետակը, որ հովի վրա իր կոհակները շուլալելով, ասեղնագործում է տասնյակ ժապավեններ: Իսկ երկու կողմում ժայռերից ծիլ-ծիլ հյուսվում են լուսեղեն աղբյուրներ:

Թերակղզի, երկու կողմն անդունդ: Սևավոր մի վանք նայում է այնտեղից խիստ ու գեղեցիկ: Երկինք է միտում նրա գմբեթը նետաղեղի պես լարված: Նրա շուրջն են խռնվել ուխտավորները:

Հանկարծ Չվարթը մատը մեկնեց վանքի պատին և դրդեց հորը.

— Հայրի՛, հայրի՛, տե՛ս ծառի տակին ով է կանգնած նուռը ձեռին:

— Որտե՞ղ...

— Պատի վրա,— և Չվարթը հետաքրքիր նայում է պատին:

Հայրը, ուխտավորները զարմանքով ու ցավով նայում են վանքի պատին: Այնտեղ ոչինչ չկա: Վանքն է բարձրաշեն ու սրբատաշ:

Ճեղքվածքների գծեր են խաղում պատի վրա: Չվարթը մարդ է տեսնում այդ գծերում և զվարճացած ծիծաղում.

— Ա՛յ, ա՛յ, աչքերի վրա աղեղակներ...

Բայց շրջապատողները վախեցած են արդեն: Հավաքվեցին մյուս ուխտավորները և երկյուղած նայեցին Չվարթին, որ աշխույժ մատով օդում կրկնում է գծերը.

— Նուռը տալիս է եղնիկին: Տեսե՛ք եղջյուրները:

Ուխտավորները երեսները խաչակնքում են: Չվարթի մայրն արտասվում է, իսկ հայրը խիստ ազդված, դողահար, բռնում է Չվարթի ձեռը: Վանահայրն է միայն, որ գոհունակ նայում է Չվարթին: Չվարթենց հարևանը փսփսում է վանահոր ականջին.

— Աչքիս միշտ կերևան, հայր սուրբ, ոնց որ երազ:

— Շնորհաց աղբյուրին ապավեն լինենք,— մրմնջում է վանահայրը:

Հարևանները, համագյուղացիները սրտերն առնված նայում են Չվարթին և ափսոսում նրան: Չվարթը պիտի մնա վանքում, նվիրվի վանքին: Նա էլ չի տեսնելու իրենց տունը:

Ժամերգությունն սկսվեց: Խորին անդնդից ասես ուղտերի զանգեր եղանակեցին, որոնց արձագանքը դողանջեց ներսից: Ուխտավորները, բացի կանանցից, մտան սրբավայրը:

Սևացած, փոշոտ կամարները թուխ արծիվների պես թևաբաց իջնում են վերևից: Անկյուններում արդեն մթնում են ստվերները: Կանթեղը թույլ դողում է բեմի խորքում, մշուշի մեջ լողացող աստղի պես:

Սևագգեստ վանականները կոկորդաձայն կռնչում են ինչ—որ աղոթքներ: Եվ անկյունները տխուր են, տխուր՝ մեռելի փակված աչքերի նման:

Ճնշվում է Չվարթի հոգին: Նա երկյուղով նայում է հատակին, չի համարձակվում աչքը վեր բարձրացնել:

Ժամերգությունը վերջացավ: Չվարթին տարան բեմ, մոտեցրին մի ահավոր հանգուցյալի, որի դեմքը կաշվե դիմակ էր, որը մեռելի մեռած մորուք ուներ և ոսկրե ձեռներ: Նրա այտը և մի աչքի տակն այրված էր մոմից: Նա շրջանակի միջից ահռելի նայում էր Չվարթին: Չվարթին մոտ տարան դեպի մեռելը.

— Համբուրե, համբուրե,— շնչացին հետևից նրան:

...Ջրերի կոհակներն են խշխշում, խշխշում են երկար, հեռվից, խորքից: Մի մեծ ձուկ լաց է լինում, «Ո՛ւշ, վո՛ւշ, Չվարթս, տղա՛ս, վո՛ւշ»:

Բաց է անում աչքերը Չվարթը,— ի՞նչ է, ո՞ւր է... Նրա գլխավերև նստած է հայրը, կողքին՝ մայրը, որ ծնկներին է ծեծում: Մի կողմում շարված են ուխտավորները, իսկ ոտների մոտ նստած է մի մարմարե ծերունի, որը հանգիստ նայում է Չվարթին և այդ հայացքով նա նման է, այ, հենց այն ծերունի ամպին, որ երկնակապույտի մեջ կորամեջք գնում է ուր որ:

Իրիկնադեմին Չվարթենք և բոլոր ուխտավորները քաշվեցին: Ամենքը գնացին, մնաց մթնած դաշտը, խավարած վանքը, սառնածոր աստղերը երկնքում: Անծուկ դառավ վանքի բակը, լռեց գերեզմանաքարի պես և նրա մեջ թաղված աշխույժ թիթեռը— փոքրիկ Չվարթը:

Հեռուն, հեռուն, որտեղ գնացին Չվարթենք և գյուղացիները, հովիտը լցված է փիրուզե մշուշով: Դա հայրենիքի ճանապարհն է: Չվարթը տխուր նայեց այն կողմ և սրտաբեկ հառաչեց: Վանահոր փոքրավորը նրան տարավ վանահոր խուցը, ուր նա կծկվեց մի ոչխարենու վրա:

Վանահայրը նստեց ծիթաճրագի լույսի առջև, վերցրեց մի սևակաշի գիրք և խոշոր աչքերը գրքին հառած, սկսեց կիսածայն մրմնջալ: Նա ծովի էր նման, օտար ու մշուշոտ: Չվարթը նայում էր նրան և գրքին:

Վանահայրը կախ էր գցել նրա մի էջը, և երևում էր այդ էջի վրա մի ոսկեշող կամար, կապույտ սյուներ և ծաղիկներ: Չվարթը տխրեց, երբ տեսավ ծաղիկները: Դա հիշեցրեց նրան իրենց դաշտերի ու ձորերի ծաղիկները:

Հանկարծ ճրագի լույսը, ծերունին, գիրքը, բոլորը բեկբեկվեցին արտասուքի կաթիլի մեջ, որ բխեցին Չվարթի աչքից: Նա սկսեց հեկեկալ: Ինչո՞ւ բերին իրեն, թողին այս լռին ու օտար վայրում:

Ե՞րբ պիտի տանեն իրեն: Այլևս չի՞ տեսնելու ծնողներին, ընկերներին: Իրեն թողեցին ու՞ գնացին: Ամբողջ սրտով լաց եղավ: Գիշերը

տաքություն եկավ վրան: Տենդի մեջ սկսեց այրվել: Ջրեր սկսեցին խշշալ նրա ականջներում, ծաղիկների մի հեղեղ եկավ խռնվեց նրա աչքերում:

Չոր շրթունքները թաղում էր ջրերի մեջ, խմում անհագ ու որքան խմում էր, այնքան ծարավն այրում էր իրեն: Մի քանի օր ոչինչ չէր գիտակցում:

Միայն մի ճերմակ ձմեռ— վանահայրը լցվում էր խուցն ու ցրվում հետո: Ծերունին նայում էր նրան հանդարտ ու սպասում:

Եվ մի օր Չվարթը աչքերը բացեց: Սառը քրտինքը ճակատին նա հանգիստ շունչ քաշեց: Նա ապաքինված էր: Փոքրավորը նրան ապուր բերեց ու աղբյուրի սառնորակ ջուր:

Չվարթն ապաքինվեց, բայց և սկսեց գաղտնի մաշվել: Հայրենիքի բույրերը հովի ու ծաղիկների հետ գալիս լցվում էին վանքի գավիթը և նրան քաշում հեռավոր տուն, խաղընկերների մոտ: Մթնակապույտ հեռանում էին լեռները դեպի այդ տունը, ծիծեռնակները սլանում էին այն կողմ, լողում ամպերը, որ կարապետ էին՝ վրան ճերմակ աղջիկներ հեծած: Նստում էր պարսպի տակ, անդնդի եզրին Չվարթը և նայում դեպի իրենց տան կողմը, լեռներն ու դաշտերը: Մտերմաբար իջնում էր

երեկոն, շոյում նրա վառվող աչքերը և Ղուկկիանոսը՝ փոքրավորը նրան գտնում էր քնած անդնդի եզրին: Չարթեցնում էր և տանում խուցը: Իսկ ձմեռը՝ ձյան փաթիլներն աղավաղների պես ճախրում էին անդնդի վրա, և Չվարթը մտքով նրանց հետ խաղում էր, խաղում ու հետո գալիս մտնում խուցը, ոչխարենու մեջ կծկվում, քնում:

Փոքրավոր Ղուկկիանոսը, մի խեղճ ու կրակ երիտասարդ էր, բայց անսահման բարի, ու շատ խղճաց Չվարթին և կապվեց նրա հետ: Վանականների սառ հայացքներից սիրտը պաղած, Չվարթը նրան էր որոնում: Ղուկկիանոսի մեջ ջերմություն կար, կյանքի նշույլ: Նա էր միայն, որ սիրտ էր տալիս Չվարթին:

Նա Չվարթին սփռվում էր կարծես: Այնուհետև ոչխարենու վրա պառկած, Չվարթը հանգիստ էր դիտում ծերունի վանահորը, որ անքուն, անդադար գրում էր մագաղաթի վրա: Ի՞նչ էր գրում նա, ի՞նչ մտքերի մեջ էր խորասուզվում այդ խորին ծերունին: Չվարթի մտքերը թափառում էին այդ ծերունու շուրջը, կորչում, կրկին դառնում նրան: Տարօրինակ մարդ էր վանահայրը: Նա, այդ ինքնամփոփ, խոր մարդը վերին աստիճան հետաքրքրում էր Չվարթին: Ո՞վ էր նա իսկապես: Ղուկկիանոսը լսել էր և պատմում էր Չվարթին: Վանահայրը նախկին ճարտարապետ է և փիլիսոփա: Նա կառուցել է վանքեր, լսարաններ ու պարիսպներ: Այժմ, երբ մարմնական ուժը պակասել է, մտել է վանք փիլիսոփայությամբ զբաղվելու: Նրան արեղաները չեն հարգում, քանի որ նա հոգևոր տենչով չի եկել վանք, նա «հոգևորաց» չէ, այլ «մարմնավորաց» է:

Ի՞նչ է նշանակում այս: Չվարթն ավելի է վառվում հետաքրքրությամբ, որ հասկանա այդ մարդուն: Եվ ուսուցման ժամերին, երբ նա ու Ղուկկիանոսը ծալապատիկ նստած էին լինում վանահոր դիմաց՝ Չվարթն աչքերը լայն բացած, ուշակորույս ունկնդրում էր այդ անհուն մարդուն: Միայն դեռ լավ չէր ըմբռնում նրա նորօրինակ, անլուր մտքերը: Նա միայն տեսնում էր իր առջև ծովի նման խորը մի էակի, որ խոսում է, խոսում է հենց ծովի պես, որին լսում են անհագ տենչով, բայց չեն հասկանում որի լեզուն: Չվարթն զգում էր ինչ-որ արբեցնող վերասլացում:

Խցից դուրս, բնության անհուն դահլիճում շքեղ հանդես է: Վառվում է երկնային ջահը, և լեռներն ու անդունդները շքեղանում են հանդիսավոր լույսով: Թռչունները սրտապատառ ցնծությամբ ճախրում են օդում: Աշխարհը տոնում է ամենավսեմ բանը՝ կյանքը և նրա ուրախությունը: Վանահայրը նստած է խցում, համրիչը քաշում փիլիսոփայորեն: Չվարթն ու Ղուկկիանոսը ծունկ-ծնկի ծալապատիկ նստած՝ սերտում են ինչ-որ հատված: Մեղուն տզգալով կտրում է լույսի ոսկի սյունը և լցնում խուցը կյանքի ուրախությամբ:

Հանկարծ արևի շողքը մթնեց դռան առջև: Ղուկկիանոսը վեր նայեց և տեսավ դռան առջև մի բարձրահասակ մարդու: Սա իր սապատավոր մեջքը խոնարհեց դռան կամարի տակ և գանգուր այծամորուքի ծայրը ցցելով ներս, նայեց Չվարթին արծվի հայացքով և խոնարհություն արեց վանահորը: Ապա տաղանդի գծերով կրթված ձեռքից նրան մի գիրք հրամցրեց. Ղուկկիանոսն ու Չվարթը վզները երկարացրին, նայեցին գրքին: Վանահայրը բացեց գիրքը: Էջերի վրա բնագրի հետ մեջընդմեջով վանքի ու այլ շենքերի նկարներ կային խստագիծ նկարած, որոնց շուրջը ծաղկած էր: Արծվաքիթ մարդը, որ, ըստ

երևույթին, աշխատել էր այդ գրքի վրա, սկսեց բանալ էջերը և բացատրել: Չվարթը հասկացավ, որ նա էր զարդարել գիրքը վանահոր համար:

— Գրել է և շենքերը նկարել է հայր սուրբը, իսկ Թադեն արտագրել, ծաղկել է էջերը,— շնչաց Չվարթի ականջին Ղուկկիանոսն անհասկանալի բաներ:

Վանահայրն անդորր նայեց գրքին, հառաչեց և այս աշխարհից հեռացողի երազով նայեց գիրքը ծաղկողին:

— Այժմիկ պատրաստ եմ երթալ առ հարս, Թադե, ահավասիկ վաստակը իմ և կտակ իմ:

Ծաղկողը՝ Թադեն, համբուրեց վանահոր աջը և դուրս գնաց:

Վանահայրը մեղմաժպիտ նայեց Չվարթին ու Ղուկկիանոսին և սկսեց բարձրաձայն կարդալ իր հեղինակությունը: Նա տարվեց իր մտքերով և սկսեց այնպես կարդալ, որ չէր իմացվում, ի՞նչ համար էր ընթերցումը, թե՞ ուսուցանում էր Չվարթին և Ղուկկիանոսին:— «Կառուցումն է աշխարհն և աշխատք շինողական»,— շրջում է գրքի էջը վանահայրը և ոգում,— «Կառուցումն է քաղաքն, կառուցումն՝ խոսքն, կառուցումն՝ միտք»:

Եվ ցույց է տալիս երկինքը, երկիրը, վանքի շենքը, իր ճակատը, իր «միտքը»: Բացատրում է տիեզերական շինարարության արվեստը: Չվարթը բոցավառվում է: Նրա աչքերում գծագրվում և գունավորվում են շքեղ պատկերներ: Չնգում են մուրճերը և խստադեմ քարտաշները կտրում են ժայռերը, խոհուն որմնադիրներ կանգնեցնում են հոյակապ քաղաքներ՝ երկնասլաց աշտարակներով: Փարթամ պարտեզներ կախվում են անդունդների վրա:

— «Աշխատ առնե բնությունն, կառուցանե ծառն, շինարարն մրջյունն: Եղեք և դուք կառուցողք և շինարարք, որպես մարդիկք երկրի, սիրեցեք աշխատք, զի կառուցումն և աշխատք սուրբ են...»:

— «Զքանա բնություն, փոշիանան գահք և թագավորությունք և մնա շինարարն...»:

Խորանում է ծերունին Չվարթի աչքերում: Այլակերպվում է այդ հրաշքներով լի մարդը: Սրա մռայլ սքեմը հալվում է և նրա տակից դրսևորվում է «երկրի մարդը», որի միտքն զբաղված է մի մեծ կառուցողական տենչով ու երազով: Չվարթը խցից դուրս է նայում «աշխարհին»: Եվ այդ անհուն շենքի մեջ, ուր թռչունները հյուսում են մետաքսե բներ, մրջյունները կառուցում են իրենց բնակարանները, ամբողջ աշխարհը ներկայացնում է որպես մի հսկայական ճարտարապետական կառուցվածք իր երկնքի աշտարակով, նրա վերև կախված արևի ջահով, լեռների սյուներով ու անդունդների նիշերով:

Տանջվում է Չվարթը, գիշերները տապալկվում է անքնությունից:

Տանջվում է մի անըմբռնելի տենչից: Զգիտե որտեղից է գալիս այդ տենչը և ինչ տենչ է դա, ի՞նչ մեջ է, թե՞ դուրսը, այլ տեղ՝ չգիտե:

Ղուկկիանոսը նկատում է նրա տանջանքը և ուզում է օգնել նրան:

— Կարդա՛, Չվա՛րթ, կարդա՛,— սիրտ է տալիս, հորդորում:

Չվարթը նայում է Ղուկկիանոսին երազով ու տխրությամբ:

— Ես անիմա՛ եմ, Ղուկկիանո՛ս, միտքս՝ տկար, ե՞րբ պիտի ես էլ իմանամ, թե՛ ի՞նչ եմ:

— Համբերի՛ր, Չվա՛րթ, կգա տերը շնորհաց, կընդունես շնորհ և միտքդ կվառվի:

— Ի՞նչ բան է շնորհ ընդունելը:

— Շնորհ ընդունելն այն է, որ նա քեզ կասի, թե ի՞նչ ես կամենում և ի՞նչ պիտի անես:

— Ո՞վ է տերը շնորհաց:

Անհասկանալի բաներ է պատմում Ղուկասնոսը, այն, ինչ որ լսել է, բայց ինքն էլ չի հասկացել: Այդ տերը շնորհաց մի լույս է, այսպես է լսել Ղուկասնոսը վանահորից:

— Լո՞ւյս— վախենում է Չվարթը— չլինի՞ թե գա գիշերը, խավարի մեջ, միայնության ժամին: Շարունակ անհանգիստ մտածում է այդ էակի մասին:

Շրջում է այդ մտքերով Չվարթը անդնդի վրա, գարնանային արևը լուծվում է ժայռերի, ծաղիկների, ջրերի վրա և Չվարթը նրանց արտաքին կերպարանքի տակ, նրանց մեջ բաներ է տեսնում, որ նրանց այլափոխում, դարձնում են շնչավոր, բանական էակներ, որոնց հետ ինքն իր մեջ խոսում է գաղտնի իրենից և գաղտնի լեզվով: Նա նրանց տեսնում է և ամենուրեք— ամպերում, պատերի վրա, խավարի մեջ: Նրանք շարժվում են, մարդու ձևեր ընդունում, խոսում իր հետ, ծիծաղում, կանչում իրեն:

Չվարթն ականա, ձեռքով, օդի մեջ գծում էր նրանց պատկերը: Բայց հենց որ մարմնացնում էր նրանց մտովի գծերով, օդի մեջ, նրանք խուսափուկ ու արագ անեանում էին և նրանցից մնում էին ուրիշ բաներ — բառեր, կրակոտ բառեր, որ շշնջում էին նրա ականջին:

Շշնջում, շշնջում և կորչում: Հետո կրկին ու կրկին...

Տանջվում է Չվարթը, տենչում ինչ-որ, ուր-որ...

Բարձրագմբեթ, կամարակապ մի օթևան: Նրա տակին միայնակ կանգնած է Չվարթը և ունկնդրում լուրջանք: Գիշերը ծծումբի աչքերով երկնքից նայում է ներս՝ գողտրիկ պատուհանների արանքով:

Խավար է օթևանում և տխուր: Միայն դուրսը, անդնդում անքուն գետն է վշշում, հովտում տնքում գիշերահավը:

Հանկարծ օթևանի պատը, որը թվում էր անհուն, հեռվից, շա՛տ հեռվից ճեղքվեց և ներս հոսեց ո՞վ— ինքը Չվարթը... Չվարթը չի զարմանում: Չէ որ նրան նա տեսել է շատ անգամ՝ աղբյուրների ակունքներում, ցողի մեջ: Նա արեգակնափայլ աչքեր ուներ, որ վառվում էին գոհարների պես: Այդ աչքերը այնպես էին նայում, որ Չվարթը զարհուրեց: (Իր մե՛ջ ահա այդպիսի զարհուրելի բան կա եղել...):

Եվ չիշխեց վեր նայել նրան: Բայց մի ուժ դրդում էր Չվարթին նայել նրան: Եվ ահա, երբ նա աչքերը վեր բարձրացրեց, զարհուրած ընկավ հատակին: Երկար մնաց այդպես ընկած, հետո ինչ եղավ՝ չի հիշում Չվարթը: Միայն զգաց, որ էակը մոտեցավ իրեն և կռանալով ձեռքը դրեց նրա ուսին: Նրա կռանալն զգաց նրանով, որ նա շշնջում էր:

Անբացատրելի էր այդ շշունջը, երգածայն, անուշ:

Չվարթը լսում էր ու օրորվում: Երգի եղանակի պես ձգվում էր այդ շշունջը: Չվարթը երևակայությամբ շրջում էր եղանակը, և սա ընդունում էր այն ընթացքը և այն բառերը, որ կամենում էր Չվարթը: Չարթնեց Չվարթը: Դեռ գիշեր էր: Անուշ քունը ետ էր քաշում նրան: Միայն մի անգամ աչքերը բացեց Չվարթը և խցի դռան բացվածքից նայեց երկնքին: Լուսո աստղը հալած ոսկու պես դողում էր լուսացող, հում երկնակապուտի մեջ: Բայց այն հրաշալի շշունջը դեռ հոսում էր նրա ականջում:

Հետո կրկին զարթնեց: Ծիծեռը սաղմոսում էր վանքի քիվերում: Դա նույն այն շշունջն էր, որ քաղցր բարբառում էր:

Չվարթը դուրս ելավ և գնաց անդնդի եզրը և սկսեց շրջել քարից քար:
Արևի շողքերը դեռ նոր էին նկարում ժայռերի մռայլ սյուները: Գետն
անդնդի միջով գնում էր իր օտար ճանապարհը: Նրա երգի մեջ լսվում էր
երազի այն շշուկը:

Հանկարծ Չվարթն անդրադարձավ «ո՞վ էր նա»... չէ՞ որ ինքը չէր: Բայց
և ի՞նչպես երագում մտածում էր, թե նա ինքն է: Ո՞վ էր նա... Եվ նկատեց,
որ ինքը շարունակում է այն շշուկը, որ ինքն է շշնջացողը:

Եվ իմացավ, որ երազի էակը ինքն է: (Ախր երկու էակ չկա միևնույնը...):
Եվ հանկարծ Չվարթը զարթնեց արթնության մեջ: Նա զգաց խոսքը:

Նրա սիրտը մարեց մի անըմբռնելի տենչով: Նա տենչաց խոսել, խոսել
բարձր, երգածայն, հանդիսավոր, թեկուզ բազմության առաջ:

Եվ սկսեց մի ասք մրմնջալ կիսածայն: Պատկերներ բազմաբովանդակ:
Վանականները հավաքված էին գարնան արևին, պարսպի տակ և
դիտում էին ձորը: Հանկարծ նրանք տեսան Չվարթին անդնդի վրա
երերալիս:

— Գիտով է, կգահավիժի անդունդը,— ձայնեց աբեղաներից մինը և վրա
վազեց, բռնեց Չվարթին:

Չվարթը հրաբորբոք աչքերով նայեց նրանց և դողահար շրթունքները
բաց սկսեց հևալ: Նրան բերին վանահոր խուցի դուռը: Վանահայրը
դուրս եկավ:

— Ի՞նչ ունես, հիվա՞նդ ես, որոյակ:

Բռնեց ճակատը: Տաք էր: Չվարթը հեռվում էր ինչպես տենդի մեջ և
երագով նայում վանահորը: Սա շոյեց նրա ճակատը և մեղմ հրամայեց.

— Խոսիր, որոյակ, ասա մեզ բան, ի՞նչ է մտածությունն քո:

— Խոսի՛ր, խոսի՛ր,— պնդեցին աբեղաները:

Չվարթը նայեց նրանց, վանահորը և հանկարծ փայլատակեց, սկսեց
ոգել: Ավելի հստակ զգաց, որ ինքը պիտի խոսի այն, որով լիքն է ինքը:
Սիրտ առավ և կրակվեց աշխուժով: Նա սկսեց մի վեպ, թե ինչպես ինքը
երազ տեսավ, ինչպես շնորհքն եկավ ու լցվեց իր մեջ, և որ ինքը կարող է
ոգել, ինչ որ կամենա ամեն ոք: Նա ոգում էր հափշտակված, բառերը
անարգել հոսում էին, նա ոչինչ չէր տեսնում,— գալիս է գարունը, ձայն
տալիս հողին, զարթնում է հողը, ձայն տալիս բոլոր բույսերին:

Չարթնում է ձնծաղիկը, ձայն տալիս մյուս ծաղիկներին, թե զարթեցեք,
զարթեցեք, քանի՞ քնեք հողում, զարթեցեք, լցրեք աշխարհը
ուրախությամբ:

Սար ու ձոր լցվում է ծաղիկներով:

Եվ՝

Ծափ է տալիս ծափծափը, ծիծաղում,

Աշխարհը թագ է բոլորում գլխին,

Ղաթիֆան հագնում է ծիրանի,

Ծարուրիկը սուրմա քաշում աչքերին:

Եվ՝

Սեր է աշխարհին, սեր են մարդիկ,

Սեր է արևն, սեր՝ ծաղիկն,

Սեր են հավքերն ամեն երկնուց,

Սիրով են ամենքը գեղեցիկ:

Վանականները լսում էին մթին քարերի պես, անարձագանք, սառն:

Միայն նրանցից ամենաչարը, տիամարադեմ Ազարիան, դառն ու
նախանձահույզ ձայնով հարցրեց, բողոքեց.

— Որպես խոսի սա զբանս զայս. զի չէ սա վարդապետ:

Վանահայրը սաստեց նրան.

— Մի՛ բանսարկիր: Միտք նորա ինքնաբուխ են և պայծառ: Եվ իմաստուն է պատանին այս, քան զվարդապետ:

Վանականները սաստված նայեցին Չվարթին և պապանձվեցին:

Եվ նկատեց Չվարթը— նախանձափույզ Ազարիան, որ դավ էր ուզում նյութել իր դեմ, նախանձից դեղնեց: Մյուսները մռայլեցին, ոմանք ամաչեցին, իսկ ոմանք էլ շտապեցին խուսափել վանահոր աչքերից, թերևս նաև Չվարթից:

Վանահայրը արձակեց Չվարթին և վանականներին հրամայեց ցրվել իրենց խուցերը: Նրանք հեռացան ոխով լցված դեպի Չվարթը: Նրանք ատեցին Չվարթին: Եվ ամեն պատահելիս հարձակվում էին վրան, կշտամբում, բարկանում: Չվարթը չէր հասկանում նրանց, ժպտուն նայում էր և անցնում:

— Նա ծաղրի է մատնում մեզ,— փրփրալի ժայթքում են վանականները վանահոր վրա, որ նա իր պաշտպանության տակն է առել մի խելագարի:

Սկսեցին հալածանք բորբոքել նրա դեմ: Բանսարկեցին նրան՝ «հերետիկոս է, չարի գործիք, դիվական գիրք է գրում նա, պետք է այրել այն»:

Վանահայրը լսեց այդ և շատ վշտացավ: Նա զգում էր իր մահը:— Ում պիտի մնան իր կիսավարտ մտքերն ու գործերը, իր կառուցումների ոգին: Ղուկկիանոսն անուսում է դեռ, Չվարթը պատանի: Ում պիտի ավանդի իր կտակը: Չորս կողմը խավար, անապատ:

Մի օր վանականները Ազարիայի գլխավորությամբ պաշարեցին վանահոր խցի դուռը: Եկան պահանջելու, որ արտաքսի Չվարթին, որովհետև նա պղծում է սրբավայրը դիվական մտքերով:

Վանահայրը դուրս եկավ խցից.

— Որո՞ իրավամբ, ամբարիշտներ,— բողոքի և վշտի ձայնով հարցրեց նա,— տեսե՛ք նրա շնորհքը, նրա մտքերը:

— Թո՛ղ դուրս գա, խոսի կրկին, և մենք ցույց կտանք նրա մեղքը:

Վանահայրը դուրս կանչեց Չվարթին.

— Ե՛կ, որդյակ, ե՛կ արդարացիր:

Չվարթը դուրս եկավ և ժպտալով նայեց վանականներին: Ահա՛ դու առաջի մարդկան ասա՛ մի բան, թող դատեն քեզ: Չվարթը մտածեց մի փոքր և ապա կերպարանափոխվեց: Նա սկսեց ոգել: Ինչի՞ մասին էր այդ:

Բովանդակությունը այս էր.

Եկավ գարունը, ծաղիկները հորդեցին,
Մանիշակը ժողովեց բոլոր ծաղիկներին
Եվ դավ սարքեց վարդի հանդիման.

Վճռեցին սպանել վարդին, որ չլինի թե,

Գա զարդարվի վարդն կարմիր,

Ամենքի ուշը գրավի իր վրան,

Ամենքը նայեն վարդին կարմիր

Եվ իրենք աննկատելի մնան:

Հորոտ-մորոտը ձայնեց ձնծաղկին,

Ձնծաղիկը շուշանին,

Շուշանը նուևուֆարին,

Սուսամբարին, նարգիզին

Եվ ինչ որ ծաղիկ կար երկրի երեսին,

Որ գևան կտրեն վարդն կարմիր:
 Հանկարծ հնչեց ձայնը բլբուլի,
 Եվ վարդը զարթնեց մեջն իր կանաչ վրանի,
 Հանեց իր կանաչ կապան,
 Հագավ իր վառ ծիրանին:
 Ծաղիկները փախան, ցրվեցին, ոմանք ամոթից,
 Ոմանք շփոթված, ոմանք սուգ մտան կապտեցին,
 Ոմանք, երկյուղից դարձան դեղին:
 Վարդը զարդարեց իր բուրաստանը, եկավ բլբուլը նստեց նրա մոտ,
 հարբեց նրա անուշ հոտից ու երգեց բարձրաձայն, թե՝
 Սեր է ծառն, սեր ծաղիկն
 Սեր է հավքի ձայնն ի ծառին, Սեր է վարդն, սեր բլբուլն,
 Սիրով է նստել վրա վարդին:
 Եթե չլիներ սեր իմ սրտիս,
 Չէի կախվի վարդի փշին,
 Եթե սերն ինձնից զատվի,
 Ինձ կտանեն ցուրտն ու քամին:
 Տենչում է վարդը բլբուլին, խնդրում է բլբուլին, որ համբուրի իրեն, և
 ցույց է տալիս սիրտը, մեջը դեղին: Դա իր վիշտն է: Եվ գանգատվում է.
 Պիտի քաղեն տանեն իրեն
 Եվ եփեն դեղ հիվանդներին,
 Դրանից է սիրտը դեղին:
 Չվարթը վերջացրեց և նայեց վանականներին. նրանց աչքերի
 սպիտակուցները փայլուն դանակների նման մերկացել էին իր դեմ:
 Առաջ եկավ նախանձափրփուր Ազարիան, բացեց իր դառն բերանը և
 սկսեց բանսարկել.
 — Մարմնավորաց են բանք վարդիս և սեր աշխարհի է:
 — Պիղծ են բանք դորա,— մոմռացին մյուս վանականները:
 — Մի բանսարկեք, մաքուր են մտածությունք պատանվույն:
 Սակայն Ազարիան չսանձահարվեց: Նա ապերասան և կոկոզավիզ
 առաջ եկավ:
 — Դիվահար է, հարկ է սպանանել գևա և դևն, որ է ի նմա,— գոռաց նա
 դառնաշունչ և կատաղի եզան նման հարու տվեց Չվարթի վրա:
 — Հեռո՛ւ, խավարի՛ ծնունդ,— բարձրացրեց ձեռը վանահայրը,— որո՞
 իրավամբ սպանանես զանմեղն:
 Բայց անհանգստացավ վանահայրը: Խռովություն էր բռնկվում: Պետք
 էր փրկել պատանուն կատաղած մոլեռանդներից: Ինչ աներ... Նա
 հավատով նայեց Չվարթին:
 — Կարո՞ղ ես խոսել բան մեկնության,— խոժոռ հրամայեց վանահայրը:
 Չվարթը թափանցեց նրա հոգու տազնապի մեջ, մի վայրկյան
 թափառեց մտքերի աշխարհը և ետ եկավ լարված ու վստահ:
 Ու սկսեց.
 Ասե՞մ ով է վարդն կարմիր,
 Կամ ով են ծաղկունքն ամեն,
 Կամ թե ով է բլբուլը քաջ,
 Կամ թե որն է ձայն բլբուլի:
 Ծաղկունք քահանայքն են հին օրինի, վարդը՝ Հիսուսը, մանիշակը՝
 Հուդան, որ դավեց նրան և բլբուլը Գաբրիելն էր, որ փողը փչեց: Վարդը,
 որ հագավ ծիրանին, Քրիստոսն էր, որ հարություն առավ, ծաղկունքը,

որ թառամեցին, դեղնեցին, գինվորներն էին, որ փախան նրա գերեզմանից:

Գոհունակ ունկնդրեց վանահայրը, վանականները պապանձվեցին:

Չվարթը հաղթել էր:

Սակայն Ազարիան Չվարթի աչքերում նկատեց չարաճճի մի շող, ճարտար մտքի ճարպիկ խաղ: Նա գգում էր, որ Չվարթի միտքը «մարմնավորաց» էր: Բայց իր բուրք միտքը չէր ծաղկում այնպես ճարտար, որ կարողանար հակաճառել: Խավարեց նա քարայրի պես և ետ քաշվեց: Գնացին՝ և մյուսները:

Այնուհետև ամբողջ օրը խցերից լսվում էին անեծքի դառնաշունչ ձայներ: Վանահայրն անձկության մեջ էր: Չգում էր այս ամենի վախճանը:

Մի գիշեր՝ երկար գրում էր նա իր գրքի շարունակության մեջ: Գրում էր իր կտակը: Նա դառնացած էր վանականների բանսարկու և նախանձահույզ հալածանքից:

Նա իր կտակի մեջ ծաղկում էր մարդկային տգիտությունը, գովերգում էր ճշմարտությունը:

«... Անեանա մարմինն իմ որպես ծուխ և մասն միտք իմ ճշմարտության: Դուք կգողանաք իմ մարմինը, ցրիվ կտաք որպես խոփ, բայց իմ միտքը կմնա որպես լույսն արեգական: Մի դիպչեք ինձ, որդիք խավարի,— սպառնում էր նա իր կտակի մեջ,— ճշմարտությունն եմ ես և ես վրեժխնդիր կլինեմ ձեզանից»:

Գրեց մինչև խորին գիշեր: Լուսաբացին զարթեցրեց Չվարթին և Ղունկիանոսին, մոտ կանչեց, համբուրեց նրանց և ասաց, որ գնում է:

- Ո՞ւր,— հարցրեց Ղունկիանոսը, բայց և իսկույն հասկացավ և դառնորեն լացեց:

Վանահայրն իր նվիրական գիրքը հանձնեց պատանիներին և պատվիրեց լավ պահպանել: Եվ մեռավ:

Վանահորը թաղեցին բռնադատված շուքով, բայց խորին ասելությամբ: Ղունկիանոսը նրա գիրքը գաղտնի տարավ Թադեի մոտ, և նրանք թաղեցին քարե գաղտնարանում:

Հետևյալ օրը վանականները Չվարթին փակեցին մի մուրք խցիկում և թույլ չտվին երգելու ծաղիկների երգը: Նրան այցելում էր միայն Ղունկիանոսը: Չվարթը թախիծով նայում էր նրան և սկսում խոսել, ոգել իր վեպը: Ղունկիանոսը լսում էր, լսում և երկուսով մոռանում, որ բանտի մեջ էին: Սիրում էր Ղունկիանոսը լսել այդ վեպը:

Բայց մի օր էլ նրան արգելեցին այցելել Չվարթին: Այնուհետև Ղունկիանոսը գալիս էր բանտի լուսամուտից նայելու, գլուխը ծռած, տրտում: Ժպտում էր Չվարթը և նայում երազով, կարծես անհոգ:

Եվ մեռավ Չվարթն այդպես, հոգում ծաղիկներ:

Ավերակ վանքի խարխուլ խցում արևշող կյանք է ծաղկում: Այնտեղ Թադեն հողի հատակին արևի պես սփռում է գույներ, լույսեր, խազեր: Առաստաղից, կաշվե բարակ թելերից տախտակներ են կախ, վրաները մագաղաթ քաշած: Թաթախում է Թադեն սուր գրիչը երանգապնակի մեջ և արծվի աչքերը մագաղաթին՝ անշարժանում է, սպասում և հանկարծ այծամորուքը կախելով մագաղաթի էջին սրբությամբ ծաղկում է էջը: Պատանիներ այծյամի աչքերով նայում են իրենց վարպետին: Վախենում են նրանից և սիրում նրան: Թադեն հրաշքներ է գործում իր գրչով: Քանի մռայլում է նա, այնքան ժպտում են

մագաղաթները: Այնտեղ է Ղուկասիանոսը: Նրա աչքերը գնում են կորչում այդ ծաղկած մագաղաթների ոսկու, լաջվարդի, նարնջի, հակինթի մեջ: Հարցնում է,— Ի՞նչ գիրք է այս:

Թադեն վեր նայեց: Նրա աչքերը խորն են հորիզոնի պես: Նա նոր տեսավ Ղուկասիանոսին և արթնացավ: Երազի մեջ էր:

Նա կրկին կռացավ մագաղաթի վրա: Նրա ուշքը մի սիրամարգի կողմն էր, որի սրճագույն գլուխն ու վիզը հոխորտ կարկառել էր վերև և գետնի վրա սփռել իր փետուրների ասեղնագործ գորգը: Մանվածապատ ծաղիկներ հակինթների ու գոհարների ցուլով խաղում են լուսանցքին: Իսկ վերևը՝ աստեղալույց երկնքում այնպիսի մի երկնակապույտ է, որ կարծես մագաղաթը ճեղքել էր և ինքը երկինքն էր նայում այնտեղից: Աշակերտները լռիկ ու հնազանդ լցնում էին ծաղկող վարպետի շրջանակները հավելյալ մանրամասներով:

Երբեմն Թադեն հայացքը շրջեցնում էր դեպի աշակերտները և իր նաղաշական հրահանգներն էր տալիս նրանց.

— Ոսկեծույլ նշողն ընդ նարնջին... ծաղիկ ընդ ծաղկանց... բուրբաղն ոսկեճաճանչ, կամարն երկնահան գույն... Պայծառ լաջվարդյուք, նոճին կանաչագեղ, թագագլուխ վարդն— ա՛յս է կանոնն...

Գիշեր է: Թադեի խցում Ղուկասիանոսը պատմում է Չվարթի կյանքը:

Թադեն լսում է: Մոլի է նա, արբած՝ իր գույներով, բայց գիշերվա մթնում չի կարող ծաղկել: Քունը չի տանում, քունը փախցրել են երանգները, որ վառվում են խավարի սև պաստառի վրա: Բնությունն է միայն, որ նկարում է երկնքի էջի վրա, սփռում ծաղիկների թերթեր: Թադեն լսում է: Ղուկասիանոսը ոգեց Չվարթի երգը ծաղիկների մասին: (Խեղճ Ղուկասիանոս, միայն մի հստակ հիշողություն ունի այս աշխարհում և բարի սիրտ):

Նա ոգեց գեղջուկ ծայնով և անկեղծ շեշտով: Թադեն ականջները սրեց: Լսեց, լսեց և գլուխն օրորեց.

— Երանի՛, երանի՛, երանի՛, անո՛ւշ է սրտին:

— Ծաղկի՛ր Չվարթի վեպը, վարպետ,— ասաց Ղուկասիանոսը արտասվելով:

Վարպետը ցնցվեց:

— Ճշմարի՛տն ասացիր, վաղիվն իսկ կսկսեմ: Երանի՛ թե կարենամ:

Կրքոտված տանջվում է նաղաշը: Ծաղկում է Չվարթի վեպը վանահոր գրքի մեջ: Նայում է Ղուկասիանոսը նաղաշին խոնարի ու ջերմեռանդ: Սա խառնում է գույնը գույնին, խառնում, թողնում ու կրկին, կրկին:

Կրակներ են վառվում մագաղաթի ճակատին ու լուսանցքներին:

Բոցագույն վագրեր թռել են նարնջենի եղևիկների մեջքին և պատրաստվում են հոշոտելու նրանց: Դողահար է նկարում նաղաշը, նա թվում է մոլի, խելագար: Ինչ որ հիվանդագին ջերմի մեջ, նա հատնում է մոմի պես, որոնում է մի շատ դժվար նրբերանգ: Գույնը չի գտնվում: Նրա աչքերը մարեցին, կիսախուփ նայել սկսեցին կարծես մի անդունդ, որի հատակին վառվում է մի հազվագյուտ ծաղիկ, աներևակայելի նրբերանգով: Ու հենց այն է, գրիչը թաթախեց պնակի մեջ և դրեց մագաղաթի վրա, նրբերանգը փախավ ինչպես չնաշխարհիկ թռչուն: Նաղաշը հոգոց հանեց և հուսահատ նայեց դռնից դուրս: Աշակերտները պապանձվեցին, նայեցին իրենց վարպետին և ականածանքով սպասեցին: Նրանք ապրեցին վարպետի տանջանքը:

Հանկարծ նաղաշը սրտնեղած վեր կացավ և լուռ, լուսնոտի պես գնաց դուրս, անցավ գավիթը և հեռացավ:

— Գնաց երանգը գտնելու, գնանք հետևից:

Աշակերտները և Ղուկկիանոսն էլ նրանց հետ դուրս եկան: Նաղաշը գնում էր դաշտը: Ամբողջ օրը թափառեց նա իր աշակերտների հետ: Մոտեցավ, նայեց նկարին: Հետո վերցրեց գրիչը: Պատանիները քարացան: Սրբազան լուսության մեջ ժպտաց մագաղաթը: Ոսկեհուր մի գիրք, լի լույսերով և իմաստությամբ: Բոցավառ կենդանաթռչուններ, ձկնագազաններ և ծաղիկներ շրջանակել են երկու վեպ. մեկը՝ որ խոսում է աշխարհի կառուցողական սկզբունքի, շինարարական աշխատանքի սրբության մասին, իսկ մյուսը, որ կրակե ժապավենի նման հոսում է էջե էջ— Չվարթի վեպը ծաղիկների մասին:

Ձյուն է թափվում լույսի նման: Բայց սև է վանքը և մութ նկուղը, որի մեջ բանտարկված է ձեռադիրների հետ մի գիրք և ոչնչանում է խոնավից:

Ասում են այդպես է լինում միշտ— ոչնչանում են մագաղաթները խոնավից: Այդ գրքում ծաղիկներ կան: Արդյոք քնե՞լ են ծաղիկները գրքի մեջ, թե՞ ոչնչանում են նաև նրանք:

Վանականները պորտաբույծ կյանք են վարում: Նրանք փքվել են գորտերի պես ու մոռացել Չվարթին, վանահորը, Թադեին և նրա աշակերտներին: Նրանց բոլորին քշել են վանքից, նրանք ցրված են ով գիտե ուր:

Գիշեր: Ձմեռը մրրկում է: Մրրկում է Հայաստանի լեռնաշխարհում:

Ցուրտ է, երկինքը սառ ապակի: Լեռների լանջերով գնում է

Ղուկկիանոսը, մեջքին մի պարկ, ձեռին մի մրոտ մետաքսե կապոց: Նրա կարկամած ձեռները կապտել են, բայց նա մատները երկաթի պես գամել է գրքի կազմին, որ մետաքսի տակից սառը կծում է: Կսառեն այդ մատները և նա գիրքը ձեռքից բաց չի թողնի: Նա փախել է մենաստանից: Միայն մի բան գիտե, որ գրքերն է ազատում: Միայն թե ազատվեն նրանք... Ո՞ր է գնում, ինքն էլ չգիտե: Աշխարհավեր մրրիկ է լեռնաշխարհում: Չորքեր են հոսում հովիտներում: Այրվում են քաղաքներ, գյուղեր, վանքեր, գրադարաններ:

Առավոտյան դեմ բուքը բերանքսիվայր ընկավ դաշտերի ու լեռների վրա: Մի խարխուլ լեռնավանքի դռան, որ մի ծեր վանական բաց էր արել, ձյան մեջ մի կիսաթաղ մարդ է երևում, պարկը մեջքին, կողքին մետաքսախառն մի գիրք, որ բացվել է և ժպտում կապույտ երկնքին: Ծեր վանականը նայեց գրքին և վերցրեց դողահար:

Խավար մի ամպ շղարշում է գիրքը և նրա պատմությունը: Մի գարու պատմություն: Ոչինչ չի երևում ուրիշ: Մի փոքրիկ բացվածք միայն թույլ է տալիս նշմարելու մի բեկոր:

Չրնգում են ճանապարհները սուլթան Էլտըրըմի հեծելագնդերի սմբակներից:

Կարկուտ-ամպի պես է գնում նա սրընթաց: Պապանձվել է երկիրը, Էլտըրըմն է լսվում միայն:

Վանքի մի խցում նստել է մի ծերուկ, գրքեր է քննում խորասույգ: Խուլ է նա դեպի արհավիրքը: Կարդում է: Ներս են գալիս երկու զինվոր: Չի նկատում նրանց: Ձայն են տալիս նրանք: Չի լսում: Չայրանում են զինվորները և նետահարում ծերունուն: Նա ընկնում է:

Մի փոքր անց, կրակն սկսեց լափել գրքերը: Ճենճահոտ՝ ծա՛նր, դա՛ռն: Մագաղաթները կշրտում են: Չինվորները տաքանում են, զվարճանում գրքերի ճարճատյունից: Հետո հանգստացան, կշտացան, նայեցին չորս կողմ, ծերունուն: Նայեցին անչար աչքերով, երկյուղած: Չգում են, զուր սպանեցին նրան:

— Ի՞նչ գրքեր են սրանք:

— Ո՞վ գիտե...

— Ասում են գիրքը զայրանում է, պատժում... Նրանց մեջ ճշմարտությունն է գրած: (Խեղճ գինվոր, միայն գրքի՞ մեջ, թե՞ նաև իր մեջ...):

Հանկարծ մի գիրք պայթեց ու թռավ մի կողմ կրակից: Դիպված չէ՞ր— մագաղաթ, յուղ, կրակ... Բայց ցնցվեցին և վրա ընկնելով կրակին՝ հանգցրին: Գրքերը միսալ սկսեցին ծանր, դառն:

Դուրս ընկան ճանապարհ:

— Գիրքը զայրացավ:

— Այո՛, գիրքը չի կարելի վառել:

Ձորում սոսափեցին ուռիները, մտածեցին և կրկին սոսափեցին: Հետո պաղ գետի պես ձորավերևից հոսեց աշունը և գնաց ձորնիվայր: Սոսափին խառնվեց և մի ուրիշ սոսափ: Դա ջրաղացի բանդի մամռահոտ ջուրն էր: Բաց թողեց ջրաղացպան Հակոբը բանդի ջուրը:— Էլ կարիք չկա նավերից ջուրը հոսեցնելու:

Սով է համայն երկրում:

Հակոբը ուռենու տակ խորհուրդ արեց իր երիտասարդ որդու հետ.

— Գնա, Հուսի՛կ, Դամասկոս: Աղորիքները կանգնեցին: Գնա ցորեն՝ բեր, ցանենք, կենդանությունը չմարի:

Հուսիկի կապույտ աչքերը թախծալի ժպտացին: Նա կրկնեց.

— Կենդանությո՛ւն:

Ու բերանաբաց ժպիտով նայեց հորը:

— Ի՞նչ ես հիմար մտիկ տալիս: Խելքդ գլո՛ւխդ հավաքիր, երկիրը կործանվում է:

Հակոբը մտավ ջրաղաց, հանեց անկյունից մի ծաղկավոր խալաթ, հինգ մետաքս թաշկինակ և հետո կաշվե մատներով շոշափեց ու քսակից հանեց երեսուն դահեկան:

— Տասը բահ եմ շինել— նրա գինն է: Խալաթը ծախելով ճանապարհը կկտրես, մի քիչ էլ կբանես, կբերես, գարնան մի բան գցենք հողին բերանը: Կենդանությունը չմարի:

Հուսիկը նայում է հոր աչքերին: Հայրը ազդում է նրան բնության նման: Նա ինչ-որ խորը, սարսափելի բան է ասում:

Հուսիկը ճանապարհ ընկավ դեպի Դամասկոս:

Գնում է Հուսիկը մի կապույտ, տրտմալի ժպիտ աչքերում: Հեռավոր կապույտը, հեռավոր հայրենիքի:

Հրաշեկ ճանապարհներ են կտրում երկիրը: Նրանք տանում են բուրալի հակեր՝ արմավի, ցորենի, փստոցի, սուրճի:

Գնում է Հուսիկը, կարծես աշխարհի վրայով և մտածում է: Եվ յուրովի ժպտում է չարաճճիորեն.

— Ի՞նչ եր ասում հայրը՝ «Կենդանությունը չմարի»: Ո՞վ, ի՞նչը կփրկի մարդուն: Հո՞ղը, կիսլեն: Ամիրա՞ն իր գորքերով, նրա դեմ կանգնած են սելջուկների, թաթարների իշխանները, հեղեղ հեղեղի միջով գալիս են լափում, ջնջում իրար: Գուցե հարստությո՞ւնը, բայց տեսա՛վ Հուսիկը,

թե ինչպես մերկացան հարուստները, ոսկին գնաց, մնացին կմախքները: Ուրեմն ի՞նչը կպահի կենդանությունը, ո՞րն է վեմը կենդանության:

Վե՛մը,— ահա թե ինչ է որոնում Հուսիկի միտքը:

Ու երերում է Հուսիկը քրտնախաշ, ազագիլ տատասկի պես արևի դեղին ծովի մեջ:

— Ա՛յ, եթե մարդ թռչո՛ւն դառնար, փախցներ իր հետ ոսկին, հա՛ցը, զգեստը, կյանքը:— Բայց ի՞նչ օգուտ, անգղներն ու արծիվները երկնքում կբզկտեին մարդուն և կհափշտակեին նրա բոլոր ինչքը:

Ոսկեփոշի քաղաքը հուրհուրատում էր արևի լույսով: Մի հախուռն բազմություն եռում է այնտեղ: Հուսիկի աչքերը խայտացին, շլացան: Ահա մի կրակոտ երիտասարդ բրոնզե ձեռքերն օդի մեջ՝ ծռում է մի հրացայտ սուր: Պողպատը ցնցվում է ու շիտակվում օծի պես: Նրան շրջապատել են պղնձե երիտասարդները: Նրանք ծիծաղում են սադաֆի ատամներով: Ուղտեր են չքել չինարների շուրջը, նրանց կողքին ցաքուցրիվ հակերն են ցորենի ու բյուր բարիքների:

Նստեց հոգնած՝ այդ հակերի մոտ, մեջքը տվեց չինարու բնին: Արևը կիզում էր նրան, տոթը խեղդում: Նայում է շուկան շրջանակած տներին, մարդկանց— բոլորը խանձված են բարկ արևից: Կապուտակ ջրերի կոհակներ վետվետացին Հուսիկի աչքերում: Նա անգամ զգաց նրանց սառցի շրթերը իր պապակ շուրթերին: Քուն է գալիս աչքերին: Նայում է մշուշոտ հայացքով: Երկա՞ր էր նայում, քնե՞լ էր և զարթնել, չէր հիշում, նայեց և ահա տեսավ իր դեմ մի խառնված բազմություն, որ ծիծաղելով իրար ձեռքից առնում և բարկ մատներով կոպիտ բացուխուկի էին անում մի գիրք: Հուսիկը վեր կացավ, գրավվելով ինչ-որ ծանոթ բանով: Ի՞նչ է դա: Այո, այդ գրքի տեսքը: Նա տեսել է դրանցից: Մոտեցավ: Անզգույշ, կոշտ եղունգներ քերում էին գրքի կողերը: Մի ուրիշ ձեռք խլեց գիրքը և ինքն սկսեց տնտղել նրա սևակաշի, արծաթ պատյանը: Հետո բացեց գիրքը և նայեց էջերին:

Գարուններ բացվեցին և մրգահաս աշուններ, երկինքներ սուտակ, բուրաստաններ, հրեղեն վարդեր, վագրեր ոսկեծույլ և ծաղիկներ մանվածապատ, ջերմ, հափշտակված, հրճվալից: Հուսիկի աչքերում նկարվեցին իր լեռների, հովիտների մտերիմ գույները:

Ի՞նչ էր դրած այս գրքում, որ այդպես ջերմագին ծաղկազարդված էր: Գիրքը ծախում էին: Ծախողը մի արաբ գինվոր էր, բարեղեմ ու անհոգ: Նա ձեռք էր բերել այդ իրը արշավանքի ժամանակ և հիմարություն էր արել բերելու մինչև Դամասկոս... «Ինչի՞ն էր պետք»:

— Հը՞, ի՞նչ տամ,— բերանը ծիծաղով ծռում է մի ուրախ մարդ:

— Երեսուն դահեկան:

Գևորդը փռթկաց, և գիրքը թռավ, ընկավ գետին, փոշու մեջ: Մյուսները ոտներով խփեցին այս ու այն կողմ: Չինվորը ծիծաղեց, գնաց ծուլորեն վերցրեց գիրքը և բռնեց ձեռին: Չվարճանում է, որ ինքը ծախում է, նրանք էլ չեն առնում:

Հուսիկը մոտ գնաց և գիրքը շոշափեց: Տաք էր արծաթը նրա մատների մեջ: Բացեց գիրքը: Նայեց նրան թեթև, հանդարտ: Աչքեր երևացին ծաղիկների միջից: Մի գարնանային իմաստություն, մի հարատև կենդանություն բուրեց նրանց միջից: Գիրքը հանգիստ էր մի մարդու նման, որ գիտե կյանքի բոլոր օրենքները և կենդանության գաղտնիքը և լի վախենում մահից, սիրում է կյանքը և հավատով է ճակատագրի դեմ: Հուսիկը հեգելով կարդաց: «Չի աշխատք սուրբ են»:

Հուսիկը հիշեց, հիմա միայն հիշեց, իր գինեսեր ու զվարթ Սարգիս ապուպապին, որի մասին ասել էին, որ մի առույգ որմնադիր էր եղել: Երգում էր եղել «բանելիս», երգում աղետների օրերին և երբեք չէր ծերանում: Մի անգամ գործից վերադառնալով նա տեսել էր, որ իր տունը կողոպտել էին: Ցիպ մերկացավ ընտանիքը: Բայց Սարգիս ապուպապը քահ-քահ ծիծաղել էր.

— Ձեռքս չեն գողացել:

Ամենանեղ օրերին նա միշտ ասելիս էր եղել, «կաշխատենք-կապրենք»: Այս էր ասել նաև նրա որդին՝ երևելի կառուցող, սրա որդին՝ և վերջինի որդին Հուսիկի հայրը: Եվ ասել էր հայրը, լսել էր սրա հայրը, և սա էլ լսել էր իր հորից, որ ամենամեծ բանն աշխարհում աշխատանքն է:

«Աշխատանքը սուրբ է» — այսպես է գրած գրքում, ասելիս են եղել Հուսիկի պապերը — բոլորն աշխատավոր: Կրկին կարդաց.

— «Ձի աշխատք սուրբ են»: Ուրեմն սա այն գիրքն է...

Հուսիկի աչքերը վառվում են և միտքը կորչում հեռուն...

Նա հանեց իր դրամները և տվեց գինվորին: Սա վերցրեց, գիրքը աշխույժ խոթեց Հուսիկի բուռը և ծիծաղելով գնաց: Ծիծաղեցին նրա հետևից մյուսները և զարմացած նայեցին Հուսիկին:

Սա երագում էր:

Մոտեցան ուրիշ օտար մարդիկ, նայեցին գրքին, Հուսիկին: Ու մինչ սա գիրքը դնում էր իր տոպրակը, մի ծանոթ ձայն սթափեցրեց նրան:

Սողոմոնն էր, իր հայրենակիցը:

— Դու խելա՞ռ ես, թե՞ հիմար: Փողդ տվիր գրքի՞ն:

— Հա,— կոտրած ժպիտով, փոքր-ինչ հիմար նայում է Հուսիկը Սողոմոնին:

— Ապա զարնան ի՞նչ ես ցանելու:

Հուսիկը ապուշ նայում է և աչքերում առկայծում է թախծալի մի շող: Շփոթվա՞ծ է, թե՞ կատակ էր արեց:

— Հիմա գնա տուն, անխելք:

Կգնա տուն և սովը նստած կլինի այնտեղ: Մոխրագույն մի անդունդ է ընկղմում գիրքը: Էլ ոչինչ չի երևում:

Ի՞նչ եղավ Հուսիկը, ի՞նչպես վերապրեց սովը: Այսինքն՝ մահը: Խե՛նթ, խե՛նթ Հուսիկ...

Գրքի հիշատակարանում գրած է, թե ինչպես նա դրամը տվեց գրքի դիմաց... երևի կարծելով, որ ցորենն անգամ կենդանություն չէ, որ անգամ նա չի փրկի իր կյանքը մահից:

Հիվանդ երեխայի բարձի տակից (ահռելիորեն ծանր շարժվել, բայց անցել են կրկին դարեր) կյանքի հուսով նայում է նա, այն գիրքը: Ի՞նչ գիրք է, ոչ ոք չգիտե անգրագետ հողագործի այս ընտանիքում: Նրան գտել են մի ավերակ տան մոխրանոցում: Ասում են՝ բժշկում է ամեն հիվանդություն: Երեխան հոգու հիվանդության ունի...

— Էս ի՞նչ քարավան է, ո՞ւր էսպես, Խոջա՛:

— Վենետիկ, Ճենովա, թե բարին աջողի:

Խոջան կքել է, կարդում է անվերջ, շիկափուկ ճանապարհի եզրին:

Ուղտերի բեռներում որդան-կարմիր, տորոն, մորթիներ, ակնեղեն:

Քարավանը հանգչում է: Ուղտերը որոճում են:

Կարդում է Խոջան և վանում ճանապարհի թախիծը:

Սև դարերի խորքից գալիս է մի գիրք: Խավարի միջին թափառող լույսի է նման՝ դողդողում է, բայց գալիս է. թե ինչ վտանգներ է անցնում, չի տեսնում նա: Ո՛չ ձմեռ, ո՛չ խավար: Ոչ կրակն է այրում նրան, ոչ շոգը խեղդում: Հրա՞շքն է պահում նրան, թե՞ պատահմունքը: Բայց սերունդները խնամում են նրան, թաքցնում, փրկում և ավանդում նրան հետևորդներին, ձեռք-ձեռք անցկացնում դարերի փորձանքներից, անցկացնում հուր, սուր, ջուր:

Ժպտում է գիրքը: Միամի՞տ է նա, անհո՞գ է նա, խորամա՞նկ է նա և գիտե իր գործը կարգադրել: Թե՞ իմաստուն է, հայտնի է իրեն իր ճանապարհի գիրք:

Նման արևի լույսին, որ անհոգ խաղում է փրփրած ծովի կատաղի ալիքների վրա: Դեղնում են ալիքները, կապտում, փրփրալի ժայթքում, գոչում, բռնցքում արևի դեմ, բայց նա ժպտում է: Վտանգ չի իմանում նա, ատելություն չի դիպչում նրան, ալիք չի փշրում նրան:

Հազար ձեռքեր պահել, շոյել, շոշափել են այս ծաղիկները՝ կյանքի գեղեցկությունը, հազար-հազար աչքեր նայել են նրանց հետևից սիրով ու թախիծով: Մոխրացել են հազար ձեռքեր, տենչալի աչքեր, և մնացել է այս ջերմ գիրքը:

Բնաջնջվում է մի ամբողջ ժողովուրդ: Ոչ թե մի գիրք: Թնդանոթներն ահեղ վիճակում են, «նա կորա՞ծ է»...— ո՛չ, «նա փրկվա՞ծ է», «...հրա՞շք է, թե փրկվի...»:

Մի կարմիր հողմ փոթորկալի թերթում է ոսկելույս թերթերը գրքի, որ ընկած մի մեծ ճանապարհի վրա նայում է նրան մտերմորեն: Նա փրկված է՝ իրեն միշտ փրկող ժողովրդի հետ:

Երկաթ գրադարաններում լռում են դարերը: Մի ալեհեր գլուխ հակված է պատմության անդունդը և խոր հովտում տեսնում է ծաղիկնե՛ր, ծաղիկնե՛ր, ծաղիկնե՛ր...